

Posudek disertační práce:

Lucie Dušková: Noc v Československu 1945–1960. Reprezentace a sociální praxe

Předkládaná dizertační práce je bezesporu pozoruhodným příspěvkem k československým sociálním a kulturním dějinám v prvním patnáctiletí po druhé světové válce. Ústředním jejím tématem je noc, a to jak ve smyslu symbolickém a figurativním, tak i ve smyslu časoprostoru sociálního jednání. Autorka se táže, zda lze historicky rekonstruovat cosi jako specificky „socialistickou noc“, a tuto problematiku prošetřuje na několika – na první pohled zdánlivě nesouvisejících – sémantických a sociálních polích. Zdá se mi, že na tuto svou klíčovou otázku ve výsledku nedává odpověď jednoznačnou; nicméně dílčí badatelské problémy, které tato všeobjímající perspektiva otevírá, jsou podnětné a obohacují stav bádání o československé společnosti po druhé světové válce.

Práci lze podle mého názoru doporučit k obhajobě, zejména pro smělou, originální formulaci problému a pro šíři a rozmanitost zpracovaného materiálu. Zároveň vyvstává řada kritických otázek, které v práci nejsou vyřešeny uspokojivě a které by se mohly stát předmětem doktorské disputace. Tyto kritické poznámky chápu i jako podněty k vylepšení rukopisu pro publikaci studie.

V poněkud obecném, místy až obširném úvodu autorka nejprve představuje noc coby otázku širších kulturních dějin, aby poté přistoupila k prezentaci svých metodologických východisek. Zdá se mi, že úvod je zbytečně obsáhlý a mnohdy probírá skutečnosti až příliš samozřejmé („v běžném myšlení je noc vždy kladena v opozici ke dni, s nímž tvoří významovou dvojici, přičemž v této dichotomii dlouhodobě přitahuje spíše negativní“ apod.). Zde by bylo možno přistoupit rychleji k vlastní problematice. Z metodologického hlediska autorka usiluje o propojení konceptů sociálního imaginárního a kulturních reprezentací (Castoriadis, Moscovici) s praxeologickými přístupy (de Certeau, Lüdtké, Bourdieu), což odpovídá současnému trendu tzv. nových sociálních dějin. Není však zcela jasno, proč si autorka z širokého spektra těchto kulturně historických koncepcí vybrala právě oba prvně zmíněné autory, a má skepse je posílena i tím, že ve vlastní analýze tyto koncepce nejsou výslovně zužitkovány, nejsou rozvíjeny v interakci s rozbořením pramenného materiálu. Ne zcela přesvědčivé je taktéž tvrzení, že „na rozdíl od diskurzivní analýzy ale umožňují teorie sociálních reprezentací a sociálních imagináren analyzovat širší škálu pramenů“. Rovněž zmínku Febvrovy práce o Rabelaisovi a jeho teze o nemožnosti bezvěrectví v dané době by bylo třeba doplnit o novější, odlišné poznatky; např. Carlo Ginzburg přeci došel k podstatně jiným závěrům, kdy vedle hegemonních, sdílených významů obrátil zřetel i na významy nesdílené, nonkonformní.

Jedná se tedy spíše o obecnou konceptuální orientaci než přísnou aplikaci konkrétního pojmového aparátu. Pro publikaci práce bych doporučil úvod zeshlítlit, omezit jeho výčtovost a pojmoslovnou přetíženost, zaměřit se na to, co je pro práci podstatné a co je při analýze materiálů skutečně využito. Zevrubněji by naopak měly být probrány pojmy revisionismu a postrevisionismu, pro daný badatelský kontext

klíčové. Důkladnější popis by si také zasloužily prameny, které autorka v úvodu charakterizuje spíše povšečně („policejní spisy“), aniž by se zabývala úskalími, která přinášejí. Charakteristika filmu, jenž údajně „spojuje obraz i zvuk, takže je přímočaře názorný a vytěsňuje z mysli diváka téměř veškerou fantazii“ je poněkud jednorozměrně funkcionalistická a především v rozporu s pojetím de Certeau a Lüdtkeho, kteří vždy zdůrazňovali kreativitu příjemců v zacházení s produkty masové kultury.

Konečně je nutno podotknout, že autorka sice klade dobrou, plodnou otázku, nepředkládá však tezi či hypotézu, kterou hodlá v průběhu svého vyšetřování doložit. Vítám autorčinu snahu „přispět také k hlubšímu porozumění procesů nastolování a stabilizace těchto diktatur jak v myslích, tak v každodenním životě jejich občanů“. Právě v tomto bodě nám ale zůstala mnohé dlužna a měla by v budoucnu formulovat své závěry poněkud vyhraněněji.

Vlastní rozbor je rozdělen do čtyř částí a deseti kapitol, z nichž každá tematiku noci ohledává z různého úhlu pohledu. První část se zabývá metanarativem noci a spočívá především na rozboru oficiální ideologie a filmového materiálu. Značná část textu má přitom povahu spíše doprovodnou a kontextualizující než analytickou. Např. pasáže o obecných dějinách čs. filmového průmyslu bude možné vypustit či zkrátit, zejména obsáhlé statistiky. Výklad stalinské kinematografie přináší užitečné shrnutí, jeho závěry však nejsou překvapivé a jen potvrzují obecně známou manichejskou symboliku stalinismu s jejími typickými dichotomiemi. Krátit lze rovněž u popisu známých kulturních statků – např. jistě není nutné reprodukovat plný text *Internacionály* nebo zevrubně převypravovat obsah *Jiráskova Temna* a *Pyšné princezny*. Naopak bude v této části práce třeba vyostřit analytický zřetel, jenž by na známou problematiku vrhl nové světlo: např. kde a jak byly stalinské dichotomie zpochybňovány, jaké existovaly alternativy apod. Více zohledněna by měla být i chronologická dynamika na ose 1945–1948–1953–1956.

Druhá a podle mého soudu nejlepší část práce je nazvána *Imperativy noci* a předkládá zdařilé propojení kulturních reprezentací se sociálními a politickými praktikami. Autorka nejprve odkrývá rozmanité dimenze komunistického pojmu *bdělosti*, byť se mi zdá, že „bdělost“ byla spíše ustálenou rétorickou figurou než politickým konceptem v pravém slova smyslu, tj. mnohvrstevným pojmem, o jehož smyslu bylo možno vést spory; tím se po roce 1956 staly hlavně „kult osobností“ a „socialistická zákonnost“. I zde ovšem autorka zůstává spíše v oblasti oficiálního ideologického jazyka, zatímco jeho rezonanci ve společnosti zachycuje jen nepřímou, intuitivně. Vynikající je však na každý pád kapitola o noční práci, která tvoří myšlenkové těžiště studie a je její suverénně nejlepší partií, zdařile propojujíc hlediska kulturní, sociální i hospodářská. Velmi dobře také dokumentuje „paradigmatickou změnu“ z let 1953–1956, tedy posun od mytický chápané noci, v níž bylo možné „urychlit čas“, k noci jakožto desakralizované součásti lidského života s jeho světskými potřebami a omezeními (zde by měla autorka přihlídnout k vynikající práci Hansonové, *Time and Revolution*). To ovšem, jak autorka správně podotýká, neznamenal odideologizování noční práce („Především v imperativu noční práce se v druhé polovině 50. let ukazovaly paradoxy, v nichž byla na jedné straně zřetelná snaha zlepšit pracovní podmínky zaměstnanců a na druhé straně kontinuální závislost československého hospodářství na extenzivním využití

pracovních sil“). Právě tato kapitola pomocí vynikajících pramenů dobře zachycuje dělnický Eigen-Sinn v klasickém lüdtkeovském smyslu.

Třetí část se zabývá městským (hlavně pražským) nočním životem a vyniká především šíří zde sebraného materiálu. Jde o úctyhodný badatelský výkon, třebaže je zjevné, že zřetel analytické a výkladové zde poněkud ustupují do pozadí. Vedle znamenitých postřehů obsahuje tato část i řadu až triviálních pasáží, které bude dobré z publikace vypustit („Mladým lidem slavnosti skýtaly možnost seznámení a stíny osvětlené noci mladým párům možnost schůzky. Slavnostní atmosféra umožňovala zdržet se venku o něco déle a pobavit se. Pro jiné představovaly slavnosti možnost, jak okusit cigaretu nebo nějaký alkoholický nápoj..“; „Na rozdíl od výčepů lihovin mohl návštěvník hostince či restaurace skutečně plnohodnotně povečeřet a dát si u toho i točené pivo nebo víno.“; „V prosinci 1948 počet tanečních zábav doslova explodoval, svůj podíl na tom bezesporu měly oslavy Vánoc.“ „Reprezentace prostého sezení v hostinci bez programu, jako by šlo o tu nejběžnější záležitost“ – cožpak sezení v hostinci nebylo běžnou záležitostí?– apod.).

Klíčovým poznatkem závěrečných částí práce je tendence k pozápádnění socialistického města, zejména v poststalinském období. Na otázku, zda v dané době vzniklo něco jako „socialistická noc“, autorka v podstatě odpovídá záporně, což je závěr poměrně chudý a zjednodušující. Konstatování, že socialistickým specifíkem – na rozdíl od kapitalismu – byla právě převažující tma a tím i menší disciplinační potenciál urbánního prostoru, je více než problematické. Šance, na základě rozmanitého pramenného materiálu obohatit diskusi o „socialistickém konzumerismu“, tak zůstává využitá. Taktéž tvrzení, že poststalinský komunismus „otázku spokojenosti a štěstí fakticky omezil na otázku uspokojování materiálních tužeb“, je zavádějící. Kapitoly o kriminalitě a filmu noir jsou dobré, místy ale značně odbočují od tématu noci a mění se v obecné dějiny kriminality resp. kinematografie. I zde bude nutno text osekát a zvýraznit jeho analytické ohnisko; i zde autorka bohužel rezignuje na vypracování charakteristik zkoumané doby, když konstatuje, že se od meziválečného období změnilo jen málo. Přitom její výklady o prostituci, okrajových společenských skupinách či recidivě jakožto právě v dané době se vynořujícím problému skýtají k takové srovnávací analýze vynikající příležitost (slibná teze, již by bylo třeba prohloubit: „Vznikala tak celá řada paradoxů, v nichž například původně modelová struktura zábavy ve formě estrády nakonec spíše podrývala ideologické imperativy a mladí lidé z chudého prostředí, do nichž komunisté vkládali tolik nadějí, se i nadále ocitali na okraji společnosti a odsud pak rovnou na kriminální dráze.“)

Drobné opravy, nepřesnosti:

- „V rovině diskursu“ – výraz není dobrý; přísně vzato není diskurs „rovinou“, která stojí v opozici k sociální struktuře
- „Především se Lüdtkeho koncept uplatnil na analýzu moderních diktatur jakožto nástroj k uchopení životní praxe a myšlení lidí, kteří existovali mimo mocenskú strukturu“ – formulace je nepřesná; Lüdtke se nezaměřoval na lidi stojící „mimo mocenskú strukturu“, ale na reprodukci těchto struktur v každodenním

jednáním prostých lidí

- C. G. Jung – zakladatel *analytické* psychologie, ne psychologie jako takové
- automobil Opel, nikoliv Opperl
- Frankfurtská škola – malé f
- editovaná díla – míněny jsou sborníky?
- V.V. Tomek – byl spíš konzervativní Starorakušan než „obrozenecký historik“
- Čs. strana národní socialistická – sjednotit název
- Sovnarkom – míněn je Sovnarkom
- Banderovci – malé b
- E. Beneše netřeba označovat jako „tehdejšího prezidenta“
- mambo, nikoliv mamba
- L. Štúr – jen stěží jej lze označit za „zakladatele moderního Československa“

Úhrnem lze říci, že jde o práci zdařilou, která by však měla před publikací doznat četných změn, především s ohledem na tyto problémy:

- s teoretickým aparátem autorka v průběhu líčení a rozboru materiálu pracuje jen omezeně, interakce mezi koncepty a pramenným materiálem je nedostatečná
- bude třeba překlenout propast mezi těžkotonážním metodologickým úvodem a spíše vyprávěcím rázem vlastního líčení; jednak odlehčit a zeštíhlit úvod, jednak protkat analýzu pramenů hlubšími metodologickými reflexemi; např. vztah mezi sociálním imaginárnem a praktickým jednáním aktérů autorka probírá jen zběžně, jen zřídka kdy se zastaví, aby zevrubněji hloubala nad určitým problémem
- lépe zdokumentována by měla být provázanost reprezentací a praktik, tvárnost představ a symbolů v určitém sociálním milieu, vliv institucí a jejich reakce tváří v tvář sociální skutečnosti
- to se týká i sociálního zakotvení tzv. „metanarativní roviny“ – jinak řečeno, co má Internacionála nebo Jiráskovo Temno společného s žižkovskými pasáky a pouličními holkami?

Co do jazykové stránky práce lze konstatovat, že práce je napsána srozumitelně, byť místy trpí vyjadřovacími nepřesnostmi a neobratnostmi. Některé formulace jsou poněkud těžkopádné, až neohrabané. Prohřešků proti dobrému slohu bohužel není málo. Častá je zejména nesprávná větná stavba, chybné předložkové vazby, nadměrné užívání přívlastkových vět („který měl premiéru...“) apod. Velkým nešvarem je i nadměrné užívání trpného rodu, které paradoxně neguje v práci zdůrazněné jednání aktérů. Autorčino důsledné trvání na pasivu je nejenom stylistické nedobré, ale místy má za následek i absurdní komolení výpovědí (např. „v roce 1947 bylo kvůli nejruznějším pracovním konfliktům historikem Peterem Heumosem napočítáno celkem 103 stávek“). Podobně odosobňující efekt má také nadměrné užívání slovesa dojít k, docházet k – i zde mizí lidský subjekt z jeviště dějin. Závislost na zahraniční literatuře má patrně za následek nečesky působící substantivizaci textu, jeho přetížení podstatnými jmény (např. „...pachatele odradit skrze dovedení ho k uvědomění si špatnosti jeho potenciálního jednání a efekt ztotožnění s novým řádem“); „Normativní působení imaginárna je umožněno také díky jeho trvalosti v čase díky kontinuitě

předávání z generace na generaci“; „Ustavoval představu o příslibu revoluční proměny společnosti skrze moderní technologie jakožto prostředku proměny myšlení mas“; „Metaforická teze o skrze modernitu světlo přinášejícím socialismu“ apod.). Je ironií, že tento zlořád byl charakteristický právě pro „dřevěný jazyk“ komunistické nomenklatury – tím spíš by se jej měla autorka vyvarovat. Často chybná je interpunkce, hlavně čárky za větami, rovněž překlepů je víc než dost (velmi často např. komunistická místo komunistická). Dobré slovesné ztvárnění historiččina poznatku je stejně důležitou složkou vědecké praxe jako badatelská erudice a autorka by mu při přípravě publikace měla věnovat odpovídající péči.

Drobné stylistické chyby a neobratnosti, hovorové výrazy, floskule, výrazy nadměrně užívané:

- „jedná se již o film nebudovatelský“ – nejedná si již o film budovatelský
- „V rovině krádeží a vyloupení nastoupený vývoj“
- „Názorová dělicí čára tu procházela skrze generační linii“
- „tlačili na“ - hovorové
- „napříč politickým spektrem“ – odpudivá floskule z Poslanecké sněmovny
- „konkretizace“ „implementace“ apod. - nadužíváno
- „vzetí“, „přejítí“
- „protěžovat“ – správně protežovat
- „lidská spodina“ – míněny jsou nižší vrstvy
- „byly tyto filmy prohlášeny za nekoukatelné“ - hovorové
- „klasika“ - hovorové
- „pod rouškou tmy“ – nadužíváno
- „vyeskalovaný“
- „příslušník romského etnika“ – jde o Roma?
- „toto etnikum“ – Romové?
- „písemky“ - hovorové
- „záležitost“
- „nedílný“, „neodmyslitelný“ - floskule
- „autority“ - české slovo nemá význam anglického *authorities*
- „Asistent Beránek stavitele Koudeláka“ – Beránek, asistent stavitele Koudeláka
- „V měsících, které následovaly po konci války“ – míněny jsou poválečné měsíce

Předloženou disertační práci předběžně klasifikuji jako *prospěla* a k vynikajícímu badatelskému výkonu autorce upřímně blahopřeji.